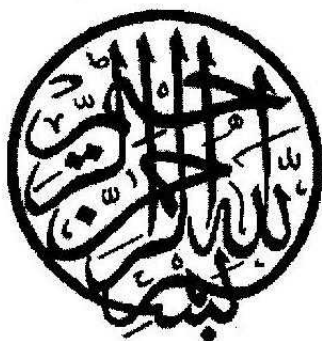

۱۳۶۵۴۶۱

۱۳۹۴-۹-۱

تحفه در شناخت گیاهان داروئی

ترجمه

(تحفة الأحباب فی ماهیة النبات و الأعشاب)

مؤلف : ناشناخته

ترجمه: دکتر احسان مقدس

عنوان قرارداد: تحفه الأحياء في ماهية النبات و الأعشاب و هو كشف رموز المادة..... فارسی
عنوان و نام پدیدآور: تحفه در شناخت گیاهان دارویی: ترجمه (تحفه الأحياء في ماهية النبات و الأعشاب) / مؤلف: ناشناخته؛ ترجمه:
احسان مقدس.

مشخصات نشر: تهران: نیلوبرگ، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ۱۱۰ ص.؛ مصور.

فروست: طب سنتی؛ ۱۰.

شابک: 978-600-6222-35-6

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: نمایه.

عنوان دیگر: ترجمه (تحفه الأحياء في ماهية النبات و الأعشاب)

موضوع: گیاهان دارویی - واژه نامه‌ها - فارسی

موضوع: زبان عربی - واژه نامه‌ها - فارسی

شناسه افزوده: مقدس، احسان، ۱۳۴۱، مترجم

رده بندی کنگره: ۱۳۹۴ : ۲۸۰۴۱ ت ۱/۱ QK۹۹

رده بندی دیویی: ۶۱۵/۳۲۱۰۳

شماره کتابشناسی ملی: ۴۰۲۵۳۳۳

انتشارات نیلوبرگ

تحفه در شناخت گیاهان دارویی (ترجمه تحفه الأحياء في ماهية النبات و الأعشاب)

مؤلف: ناشناخته

مترجم: دکتر احسان مقدس

ناشر: انتشارات نیلوبرگ

صفحه آرایشی: نیلوبرگ

نوبت چاپ: اول - آذر ماه ۱۳۹۴

شمارگان: ۲۰۰ نسخه

چاپ: نسیم

قیمت: ۶۰۰۰ تومان

صحافی: نسیم

ISBN: 978-600-6222-35-6

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۲۲۲-۳۵-۶

۰۹۱۲۵۱۰۸۳۸۷ موبایل : انتشارات نیلوبرگ

مرکز پخش:

فهرست

مقدمه	۷
پیشگفتار - ردپایی از مؤلف ناشناخته	۹
اهمیت کتاب	۱۱
نسخه مورد استفاده	۱۱
واژه های فارسی فراوان	۱۲
تحفه در شناخت گیاهان دارویی	۱۳
حرف الف	۱۳
حرف ب	۱۹
حرف د	۲۳
حرف هـ	۲۴
حرف و	۲۵
حرف ز	۲۶
حرف ح	۲۸
حرف ط	۳۰
حرف ی	۳۱
حرف ک	۳۲
حرف ل	۳۵
حرف م	۳۶
حرف ن	۳۹
حرف ص	۴۰
حرف ع	۴۰

حرف ف	۴۲
حرف ض	۴۳
حرف ق	۴۳
حرف ر	۴۵
حرف س	۴۶
حرف ت	۴۹
حرف ث	۵۰
حرف خ	۵۰
حرف ذ	۵۲
حرف ظ	۵۲
حرف غ	۵۳
حرف ش	۵۳
متن عربی تحفه الاحباب في ماهية النبات و الاعشاب	۵۷
نمايه نامها	۹۱

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمه

کتابخانه های جهان لبریز از نسخ خطی کهنی است که در بسیاری از موارد مؤلف آن ها مجهول و ناشناخته مانده است، البته محققان و پژوهشگران با مطالعه دقیق متن کتاب می توانند تا حدودی با نویسنده مجهول آشنا شوند، زیرا که هر کتابی با توجه به محیط نگارش و سال نگارش آن می تواند برخی از ناگفته ها را بیان کند.

یکی از کتاب های خطی طب سنتی که مؤلف آن تا کنون مجهول مانده است، کتاب «تحفة الأحباب في ماهية النبات و الأعشاب» است. این کتاب در باره نام گیاهان دارویی بحث می کند و به نظر می رسد که نویسنده آن، خواسته است از کتاب «شرح أسماء العقار»، ابن میمون قرطبی تقلید نماید، زیرا که در دوره های گذشته تاریخی، بسیاری از نویسندگان متأخر، از نوشته های متقدمین تقلید می کردند و لذا نگارنده سطور با توجه به این که اقدام به ترجمه شرح أسماء العقار نموده و با متن آن به خوبی آشنایی دارد، بر این باور است که کتاب «تحفة الأحباب في ماهية النبات و الأعشاب» نیز در حقیقت تقلیدی از کتاب «شرح أسماء العقار» است.

بدیهی است نگارنده این سطور قصد ندارد که از ارزش کتاب تحفه الاحباب بکاهد، زیرا که هر کتابی می تواند فواید مختص به خویش را داشته باشد و علی رغم تقلید از کار پیشینیان، ممکن است که موارد جدیدی را مطرح کرده باشد و کار پیشینیان را تکمیل کرده باشد. لذا توجه محققان را به مقایسه این دو کتاب جلب می نماید تا شاید از این راه، حقایقی در این زمینه روش شود.

ترجمه تحفه الاحباب و منابعی از این قبیل که جزو میراث طبی نیاکان ماست، شاید بتواند ما را هرچه بیشتر و بیشتر با گنجینه عظیم گیاهان دارویی آشنا سازد و با عنایت به این که «تحفة الأحباب في ماهية النبات و الأعشاب» در شمال غرب آفریقا و محتملاً در مراکش به رشته تحریر درآمده است، می تواند ما را در درک صحیح و حل مشکلات موجود در سایر نسخه های خطی طب سنتی که در کتابخانه های مراکش و یا الجزایر یافت می شود کمک نماید.

نگارنده این سطور نام گیاهان را با همان رسم الخط عربی آورده است تا به اصل منبع آسیبی وارد نشود و در حاشیه نام فارسی گیاهان را با استفاده از منابع مورد اعتماد آورده است، البته قابل ذکر که نام‌های فارسی ذکر شده نیز خود می‌توانند مورد اجماع صاحب‌نظران نباشند، لذا برای همسان سازی تلاش شده است که لغت نامه دهخدا به عنوان منبع مورد استفاده و استناد قرار گیرد، تا شاید بدین روش از بروز اختلاف و تشتت آراء جلوگیری شود.

متن عربی کتاب بسیار ساده بوده و ترجمه آن چندان دشوار نمی باشد، متن عربی کتاب در انتها آورده شده است تا خوانندگان بتوانند به راحتی به متن اصلی دسترسی داشته و در صورت نیاز بدان مراجعه نمایند.

در پایان امید است که این کتاب مورد توجه و عنایت صاحب‌نظران قرار گیرد.

دکتر احسان مقدس

آذر ماه ۱۳۹۴

بسم الله الرحمن الرحيم

پیشگفتار

رد پایی از مؤلف ناشناخته

همان طور که در مقدمه ذکر شد کتاب «تحفة الأحباب في ماهية النبات و الأعشاب» از جمله کتاب هایی است که مؤلف آن ناشناخته مانده و نام مؤلف در هیچ یک از نسخه های خطی بر جای مانده، نیامده است و این امر در هاله ای از ابهام قرار دارد، بررسی های به عمل آمده نشان می دهد که مؤلف باید در سرزمین های غربی جهان اسلام زندگی کرده باشد و این که مؤلف می تواند از اهالی اندلس و یا اهلی مراکش باشد جای بحث و تأمل است. نگارنده این سطور با عنایت به موارد مستنبطه از متن کتاب معتقد است که مؤلف مراکشی است، چرا که در بسیاری از موارد نام گیاهان را در نزد عامه مردم و همچنین در نزد بربریان ذکر می کند و قابل ذکر است که قبایل بربر، قبایل مسلمانی بوده اند که در گستره و سیعی از تونس، لیبی، الجزایر و مراکش و موریتانی سکونت داشته اند، اما قسمت اعظم این قبایل در مراکش سکونت داشتند. البته شایان ذکر است که مؤلف در یکی دو مورد نیز نام گیاه را در بین اهالی اندلس ذکر می کند که این چند مورد استثناء می تواند به علت نزدیکی بین اندلس و مراکش و رفت و آمدهای مکرر بین اهالی اندلس و مراکش باشد، البته در چند مورد نیز نام گیاه را در بین اهالی شهر فاس ذکر می کند که این خود می تواند نشان دهنده رفت و آمد مؤلف به این شهر و یا حتی سکونت وی در این شهر باشد.

یکی دیگر از دلایل مراکشی بودن مؤلف، تصریح وی بر این امر است، آن جا که در باره زعفران چنین می گوید: «زعفران، گیاهی معروف است و بهترین نوع آن، گونه ای است که بوی خوش و رشته های ضخیم و رنگی به شدت سرخ داشته باشد، و این نوع از زعفران را در نزد ما، در مراکش، کاشتن اما گیاهی که به عمل آمد این صفات را نداشت». همان طور که دیده می شود مؤلف تصریح می کند که زعفران را در نزد ما یعنی «مراکش» کاشتند و به عمل نیامد. و باز در جای دیگر کتاب که از گیاه خریق سخن می گوید، چنین اظهار می کند: «خریق؛ بر دو نوع سیاه و سفید است و در نزد ما در سرزمین مغرب یافت نمی شود، بلکه وارداتی است».

و در جای دیگر کتاب به شهر درعه اشاره می کند که نام شهر کوچکی در چهار فرسخی سلجماسه در ناحیه جنوب غربی مغرب است.

در جهان اسلام همان طور که می دانیم سرزمین مغرب بر کشور مراکش اطلاق می شود. آن طور که از نام کتاب استنتاج می شود، کتاب باید فقط در باره گیاهان و گیاهان دارویی نوشته شده باشد زیرا که نبات در زبان عربی به معنی گیاه و اعشاب به معنی گیاهان دارویی است اما با دقت در فحوای کتاب به راحتی می توان دید که مؤلف در باره داروهای دیگر از معادن نظیر: زیق، زنجار و نحاس و زرنیخ و همچنین از سنگ ها نظیر زاج و از حیوانات نظیرسگ، پرنده ای به نام قطا نام برده است و این امر نشان می دهد که مؤلف در حقیقت خواسته است که تمامی داروهای کاربردی در طب سنتی را ذکر کند و از چیزی فروگذار نکرده است.

قابل ذکر است که برخلاف برخی دیگر از طبیبانی که در زمینه داروهای گیاهی دست به تألیف زده اند نظیر ابن بیطار و ابن میمون قرطبی، مؤلف تحفه الأحباب آشنایی چندانی با زبان های یونانی و سریانی و فارسی نداشته است لذا در ریشه یابی نام برخی از داروها دچار اشتباه شده است برای مثال در بند مربوط به سکنجبین می گوید که این نام یونانی بوده و در حقیقت ترکیب سرکه و عسل است، در حالی که این نام فارسی است و همچنین عدم آشنایی وی با زبان فارسی باعث شده است که نام بسیاری از گیاهان طبی را که فارسی بوده به صورت نادرستی بنگارند که برای مثال پرسیاوشان را می توان ذکر کرد که به صورت «برشاوشان» آمده است و یا در جای دیگر به اشتباه می گوید که خصی الثعلب را به فارسی «بوزیدان» گویند. البته در معنی کردن شاهترج تقریباً ترجمه دقیقی ارائه داده، ولی ذکر نمی کند که این کلمه فارسی است.

مؤلف به علت زندگی در محیط سرزمین مغرب در جای جای کتاب لفظ عامه را ذکر می کند که منظور وی از این کلمه، زبان عامیانه و یا محلی سرزمین مغرب است و بدیهی است که مؤلف بر آن تسلط داشته است، و این نشان می دهد که وی از نزدیک با عامه مردم سروکار داشته لذا باید عطار بوده باشد، از سوی دیگر وسعت ذکر نام گیاهان به زبان بربری، این شک را در ما تقویت می کند که وی احتمالاً علاوه بر زبان عربی بر زبان بربری نیز تسلط کافی داشته است. بدیهی است که این تسلط باعث می شده است که وی بتواند به راحتی با بیماران و یا مشتریان بربری خود ارتباط برقرار کرده و آنان را درمان کند و یا به آنان دارو بفروشد و چه بسا نیز ممکن است که وی خود نیز از بربریان سرزمین مغرب بوده باشد.

اهمیت کتاب

اهمیت کتاب در این است که مؤلف نظر به این که زبان محلی مراکش و زبان بربری را به خوبی می دانسته است لذا توانسته نام بومی هر گیاه در مراکش و همچنین نام بومی آن را در بین بربرها ذکر نماید. لذا این کتاب مختصر در حقیقت کلید استفاده از کتاب های طبی نگاشته شده در مغرب به شمار می رود. از سوی دیگر به علت کمی حجم آن می توانسته به عنوان کتاب همراه طبیبان قدیم به کار رفته و طبیبان با مراجعه سریع به آن از مطالب مندرجه برای درمان بیماران خود بهره ببرند.

از سوی دیگر در جای جای کتاب سخن از «خوانیت عطاران» یا مغازه های عطاری یا داروفروشی است و لذا به عقیده نگارنده باید مؤلف در شهر فاس و یا شهر دیگری در سرزمین مغرب به کار عطاری یا داروفروشی مشغول بوده باشد، چرا که نام تعدادی از گیاهان را از دید عطاران نیز آورده است. در حقیقت مؤلف تلاش نموده تا کتاب وی مورد استفاده طیف وسیعی از مردم و از همه مهم تر پزشکان و عطاران و گیاه شناسان قرار گیرد.

البته قابل ذکر است که پیش از این نیز یکی از اطباء قرن هفتم مصری که به کار عطاری اشتغال داشته و ابوالمنی داود بن ابی نصر معروف به «عطار هارونی» نام داشته نیز کتابی به نام «منهاج الدکان و دستور الأعیان فی أعمال و تراکیب الأدوية النافعة للأبدان» دارد که در آن تجارب خود را در عطاری به تفصیل شرح می دهد، این کتاب با تصحیح دکتر حسن عاصی چاپ و منتشر شده است.

نسخه مورد استفاده

کتاب «تحفة الأحباب في ماهية النبات و الأعشاب» برای اولین بار در سال ۱۹۳۴ میلادی توسط دو محقق فرانسوی به نام های «ه.ب.ج. رنو» و «جورج س. کولن» همراه با ترجمه فرانسوی کتاب، چاپ و منتشر شد.

در سال ۱۹۹۷ میلادی محقق و پژوهشگر گرانقدر فواد سزگین این کتاب را در شماره ۸۷ مجموعه طب اسلامی که توسط انستیتوی علوم عربی و اسلامی وابسته به دانشگاه فرانکفورت در آلمان چاپ و منتشر، مجدداً به خوانندگان ارائه کرد.

نگارنده سطور نیز برای ترجمه از متن فوق الذکر استفاده نموده است.

واژه های فارسی فراوان

در فحوای کتاب، نام های فراوان فارسی دیده می شود که نشان دهنده تأثیر پزشکان و داروشناسان ایرانی است که توانسته اند بسیاری از داروهای مفرده را به سایر پزشکان مسلمان معرفی نمایند و جالب این است که این نام ها توانسته است به دور دست ترین کشور عربی یعنی اندلس و مراکش راه یابد و اشخاصی مانند نویسنده مجهول کتاب نیز از آن استفاده کنند.

نگارنده سطور در یک بررسی اجمالی توانست واژه های زیر را یافته و در زیر نویس به آن ها اشاره کند ، از جمله این واژه ها می توان : آذریون، انجدان، اترج، اقحوان، اسفرنج، اسفیداج، اشنان، افیون، ابریسیم، اسبناخ، انجبار، بنفسج، بندق، بادورد، بنجنکشت، بابونه، بسبایج، جزمازج، جوشیر، جدوار، دارصینی، درونج، زنبق، زنجار، زاج، کنکر، کهریا و کاکنج و ده ها واژه دیگر را نام برد.

نگارنده سطور از میان چهارصد و شصت و دو داروی ذکر شده در کتاب، تعداد هفتاد واژه فارسی را تشخیص دهد که این تعداد واژه ها در حدود ۱۵٪ داروهای معرفی شده را شامل می گردد.

قابل ذکر است که برخی از این واژه های بدون هیچ گونه تغییری وارد زبان عربی شده اند مانند: شونیز یا شاه بلوط و یا ابریسیم و نظایر آن، و برخی دیگر در هنگام ورود به زبان عربی دچار تعریب شده اند و گاهی اوقات تشخیص ریشه فارسی آن ها دشوار می نماید مانند شاهسفرم که همان شاه اسپرم است.